

УДК 008

Emilia Kaluzińska

TOŻSAMOŚĆ W KONTEKŚCIE ZMIAN CYWILIZACYJNYCH. PRZYBLIŻENIA

Калюзінська Е.

ІДЕНТИЧНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН РЕФЛЕКСІЇ.

Глобалізація, консюмеризм і сучасні комунікаційні технології мають значний вплив на суб'єктивне сприйняття і конструювання постмодерного бачення ідентичності. Предметом розгляду в статті є почуття ідентичності, характерне молодим людям, студентам гуманітарних спеціальностей у контексті соціальних змін.

Ключові слова: ідентичність, молоді люди, глобалізація, соціальні зміни.

Kaluzińska E.

IDENTITY IN THE CONTEXT OF CIVILIZATION CHANGES. THE REFLECTIONS.

Globalization, consumerism and modern communications technologies have the real power to influence individuals' perception and construct a postmodern vision of identity. The subject of reflection in this article is the sense of identity of young people, students of the humanities, in the context of social change.

Key words: identity, young people, globalization, social change.

Калюзинская Э.

ИДЕНТИЧНОСТЬ В КОНТЕКСТЕ ЦИВИЛИЗАЦИОННЫХ ИЗМЕНЕНИЙ. РЕФЛЕКСИИ.

Глобалізація, консюмеризм і сучасні комунікаційні технології мають значительное влияние на субъективное восприятие и конструирование постмодерного понимания идентичности. Предметом рассмотрения в данной статье является чувство идентичности, характерное молодым людям, студентам гуманитарных специальностей, в контексте социальных изменений.

Ключевые слова: идентичность, молодые люди, глобалізація, социальные изменения.

Tożsamość jest pojęciem interdyscyplinarnym. Pojawia się we wszystkich naukach, które interesują się człowiekiem. Szczególnie bogatą tradycję ma w filozofii, psychologii i socjologii¹. Tożsamość odnosi się do odpowiedzi na pytanie: kim jestem, kim się staję i jako pojęcie dialektyczne istnieje w opozycji do tego, co odmienne, do wartości, z którymi się nie identyfikuję, tożsamość oznacza zatem, że „jestem identyczny ze sobą i różny od innych”. Ze względu na to, że o tożsamości człowieka można „orzekać głównie na podstawie relacji jednostki o jej stanie subiektywnym” [4, s. 44], mówi się o poczuciu tożsamości, „nie ma [bowiem – E. K.] tożsamości bez jej poczucia” [1, s. 59]. Gdy zajmujemy się tym zagadnieniem, przedmiotem badania nie jest właściwie sama tożsamość, a sposoby jej doświadczania, to, jak jest postrzegana, myślana i przeżywana przez ludzi [1, s. 59]. Zagadnienie tożsamości staje się szczególnie interesujące w obliczu gwałtownych zmian cywilizacyjnych, z jakimi mamy do czynienia dzisiaj. Globalizacja, konsumpcjonizm czy nowoczesne technologie komunikacyjne posiadają realną moc oddziaływania na postrzeganie siebie przez jednostki i konstruowania ponowoczesnej wizji tożsamości. Przedmiotem refleksji w niniejszym artykule będzie właśnie poczucie tożsamości młodych ludzi, studentów kierunków humanistycznych, w kontekście zmian społecznych.

Składniki tożsamości

Tożsamość umożliwia identyfikację znaczeń przez jednostkę i kształtowanie jej systemu wartości. Składają się na nią poczucie stałości, spójności, odrębności od otoczenia i posiadania wewnętrznej treści [5, s. 93; 1, s. 85]. Wskazana wyżej stałość bywa podważana przez mylenie tożsamości ze zmiennymi w czasie identyfikacja-

¹ Te trzy tradycje myślenia o tożsamości przywołuje np. Magda Karkowska [1]. W filozofii, najogólniej rzecz biorąc można przyjąć, że tożsamość to „zdolność projektowania naszej egzystencji, wybierania najodpowiedniejszej dla siebie możliwości bycia w świecie” [2, s. 191 za: 1, s. 56]. Jedną z reprezentatywnych psychologicznych definicji ujmuje ją natomiast jako: „posiadane przez podmiot wizje własnej osoby, wizje tego, co najważniejsze dla autocharakterystyki, najbardziej specyficzne” [3, s. 73]. Socjologiczne ujęcie tożsamości skupia się natomiast na pojęciu jaźni – jednostkowej bądź grupowej, „są to obrazy, wyobrażenia, przekonania na temat własnej osoby powstałe w wyniku interakcji z grupą/-ami odniesienia i identyfikowania się jednostki z określonym światopoglądem, ideologią, wartościami, symbolami czy innymi treściami, których nośnikiem jest grupa” [1, s. 68].

mi² jednostki, podczas gdy sama tożsamość powinna być względnie trwała. Względność odnosi się tutaj do procesualnego charakteru tożsamości: jest to bowiem proces samookreślenia, proces “stawiania się i wyboru siebie, proces, który spaja i integruje różnorodne cząstkowe identyfikacje w coś, co jest czymś więcej, niż ich prostą sumą” [6, s. 55]. Badacze wyróżniają dwa podstawowe rodzaje tożsamości: społeczną, czyli “sposób określania samego siebie poprzez przynależność do różnych grup społecznych” [7] i indywidualną, osobistą. “Poczucie tożsamości społecznej odnosi się do wszystkich identyfikacji człowieka, które związane są z przynależnością do różnych grup, zaś poczucie tożsamości osobistej dotyczy tych kategorii, które opisują jego indywidualne właściwości, odrębność i wyjątkowość” [8, s. 17].

Powyższa charakterystyka tożsamości wydaje się spójna ze stanowiskiem narratystów, następców Martina Heideggera, którzy uznają, że tożsamość człowieka ma strukturę narracji widzianej od wewnątrz, z punktu widzenia bohatera. Owa narracja nie jest utkana jedynie z własnych przeżyć podmiotu, ale również, a może przede wszystkim, jak chciałby Wittgenstein, ze “zbiorowego doświadczenia społeczności, czy kultury, której jest uczestnikiem” [9, s. 22 za: 10, s. 53].

Tożsamość kształtuje się w procesie socjalizacji pierwotnej i wtórnej, a więc przez całe życie jednostki³. Jej formowanie według Görana Therborna zakłada różnicowanie, krystalizowanie własnego wizerunku i rozpoznawanie go przez innych [12, s. 351]. W jednym z ciekawszych ujęć tożsamości przedstawia się hierarchiczny układ jej trzech zakresów: pierwsza w życiu jednostki pojawia się tożsamość społeczna, następnie tożsamość jednostkowa, z kolei tożsamość kulturowa jest najbardziej abstrakcyjną formą, wymagającą najbardziej zaawansowanej i świadomej refleksji [13, s. 100–101].

Zdaniem Anthony’ego Giddensa “tożsamość ogólnie odnosi się do tego, jak ludzie rozumieją sami siebie i co ma dla nich znaczenie. Takie rozumienie wykształca się w odniesieniu do pewnych cech, które mają pierwszeństwo nad innymi źródłami sensu. Do najważniejszych źródeł tożsamości należą: płeć, orientacja seksualna, narodowość lub etniczność i klasa społeczna” [14, s. 52]. Magda Karkowska zwraca ponadto uwagę, że na sposoby doświadczania świata przez młodych ludzi mają wpływ także takie konstrukty jak: światopogląd religijny i polityczny, wybór wykształcenia i zawodu, identyfikacje z kulturą, czas i miejsce rozumiane jako tworzywo tożsamości, społeczne podstawy budowania tożsamości płciowej, a także zachowania buntownicze i dewiacyjne [1, s. 157].

Tożsamość a zmiany społeczne

Wśród współczesnych zmian, które mają wpływ na kształtowanie się poczucia tożsamości pokoleń wymienia się: globalizację, większą niż kiedykolwiek wcześniej mobilność ludzi, multikulturowość, konsumpcjonizm i kulturę popularną, przemiany technologiczne, które wpływają na odmiennosć sposobów komunikacji, a także kryzys tradycyjnych ról płciowych i rodziny⁴.

Jednym z ważniejszych zjawisk mających wpływ na tożsamość jest globalizacja. Zdaniem Jerzego Jestala osmoza kulturowa powoduje rozpad tradycyjnych i relatywnie stałych wzorów utożsamiania i przynależności [15, s. 15], zaś Janusz Majcherek i Antonina Kłoskowska zauważają, że w dzisiejszym multikulturowym świecie możliwe staje się równoczesne identyfikowanie się z dwiema lub więcej narodowościami⁵, wyznaniem czy wspólnotami językowymi [17; 18]. Ruchliwość społeczna sprawia, że dzisiejszy tryb życia określany bywa jako nowoczesne koczownictwo, wędrowanie czy włóczęgostwo [19]. Współczesny człowiek to turysta, znajdujący się ciągle w drodze w poszukiwaniu wrażeń, który traktuje życie jako niekończące się wakacje. Obcowanie z wielokulturowością natomiast nie wytwarza u niego wrażliwości i zrozumienia, wręcz przeciwnie: powstaje tożsamość przezroczysta, obojętna na różnice kulturowe⁶, przy czym to Ameryka staje się uniwersalną “propozycją cywilizacyjną” [21, s. 81–86].

² Warto zwrócić uwagę także na różnicę między przynależnością a identyfikacją: zaliczenie jednostki do pewnej grupy ludzi nie oznacza jeszcze, że ma to dla niej istotne znaczenie, że będzie to dla niej grupa odniesienia normatywnego.

³ “Kształtowanie tożsamości nie zaczyna się ani nie kończy się wraz z dorastaniem, jest procesem trwającym całe życie, i to w znacznym stopniu nieświadomym dla jednostki i społeczeństwa” [11, s. 100].

⁴ Wymienione przemiany kulturowe uzupełnia charakterystyka społeczeństwa ponowoczesnego, do którego orientacji zalicza się m.in.: “świadomość cywilizacyjnego przypisania do ryzyka (które staje się środkiem kolonizacji przyszłości i posiada wymiar zbiorowy oraz indywidualny), orientacje na globalną zmianę, antycypację, odpowiedzialne współuczestnictwo i współdziałania, doświadczenie zapośredniczone z mediów (A. Giddens), oraz na ideologię konsumpcji, a także różnorodność wartości stylów życia (U. Beck), pojmowanie relacyjne, kontekstualne i integralne (A. Toffler), politykę samorealizacji i emancypacji w warunkach dialektyki lokalności i globalności, rozumiane jako włączenie w obszar doświadczenia jednostki czasowo i przestrzennie oddalonych zdarzeń, przejście od społeczeństwa przemysłowego do informacyjnego, od myślenia krótkofalowego do długofalowego, od społeczeństwa kierującego się alternatywą <<albo-albo>> do społeczeństwa wielokrotnego wyboru (J. Naisbitt)” [5, s. 12].

⁵ “Mówi się, że od połowy lat osiemdziesiątych mamy do czynienia z problemem <<uchodźstwa nie tylko z Polski, ale i z polskości>> [16, s. 27]. Pewna część polskiej młodzieży traktuje polską tożsamość narodową jako zbędny bagaż utrudniający adaptację do nowych, zagranicznych warunków, i deklaruje gotowość całkowitego zerwania z ojczystym krajem i jego kulturą, jeśli miałoby to przynieść wymierne ekonomiczne korzyści” [15, s. 12].

⁶ Analizując trendy kulturowe w zakresie dyskursywnego kształtowania tożsamości, Zbyszko Melosik wyróżnił: tożsamość globalną przezroczystą, tożsamość globalną każdą, tożsamość upozorowaną, tożsamość typu supermarket, tożsamość typu amerykańskiego oraz tożsamość typu brzytwa [20].

Ogromne tempo zmian społecznych utrwała nierówności społeczne, bowiem ci którzy za nim nie nadążają, żyją jakby w poprzednich epokach: “Wykształceni zamożni mieszkańcy Pragi, Warszawy czy Budapesztu żyją według zachodnioeuropejskiego czasu w początkach XXI wieku. Ukraiński kolchoźnik, polski robotnik rolny, rumuński chłop z zabitej dechami karpackiej wioski egzystują jeszcze w znacznej mierze w XIX stuleciu, a górnicy, hutnicy i metalowcy w swoistym międzyczasie, gdzieś w pierwszej połowie XX wieku” [22, s. 100 za: 18, s. 118]. Podążającemu za najnowszymi trendami młodemu człowiekowi z wielkiego miasta bliższy może okazać się rówieśnik z innego kraju niż kolega z prowincji z sąsiedniego województwa, stąd w rozważaniach socjologów kultury mówi się o kategorii globalnego nastolatka [10, s. 72]. Pojęcie to obejmuje wielkomięską młodzież klasy średniej, którą niezależnie od miejsca zamieszkania cechuje podobna tożsamość, styl życia, model konsumpcji [23, s. 379]. Mówiąc językiem Pierre’a Bourdieu, grupa ta posiada podobny kapitał kulturowy [23, s. 383]. Cechują ją elastyczność, pragmatyzm, tolerancja, przyzwyczajenie do nieustannych zmian, a z drugiej strony odcięcie się od jakichkolwiek korzeni⁷, które w przypadku globalnych nastolatków okazują się zbędnym balastem. Ich tożsamość jest przez to w znacznie mniejszym stopniu kształtowana przez wartości narodowe i państwowe, w większym natomiast – przez kulturę popularną oraz ideologię konsumpcji [23, s. 378].

Konsumpcjonizm natomiast zdaniem Magdy Karkowskiej wpływa na kształtowanie tożsamości co najmniej dwojako: po pierwsze “zaspokajając sztucznie wykreowane potrzeby przestajemy słuchać siebie, zadawać sobie pytania o to, co jest dla mnie naprawdę ważne i czego rzeczywiście potrzebuję, a czego nie, w konsekwencji więc uczymy się ignorować swoje potrzeby emocjonalne i zastępować je półśrodkami. Po drugie, budujemy siebie przy pomocy obrazów, składając własny wizerunek z tego, jak mieszkamy, wyglądamy, co jemy, w miejsce konstruowania siebie wokół tego, co myślimy, czujemy i czego dla siebie, a nie jedynie wokół siebie poza przedmiotami pragniemy” [1, s. 82]. W ideologię tę wpisuje się opisywana przez Zbyszka Melosika tożsamość typu supermarket, której posiadacze “mają poczucie wolności i są przekonani, że sami świadomie mogą wybierać i konstruować własną tożsamość – z dostępnych źródeł kulturowych” [21, s. 85]. Z konsumpcjonizmem wiąże się kult młodości i infantylicyzacja dorosłości. Pokolenie *kidults* żyje chwilą (do czego *notabene* zachęca reklama), zgodnie z przekonaniem “nie bawisz się, nie żyjesz”, obce są mu zaangażowanie i autorefleksja, odpowiedzialność odsuwa stale w przyszłość. W ten sposób jak u *puer aeternus* tożsamość ulega odroczeniu [1, s. 83]. Mamy także do czynienia z kultem i autotelizacją ciała [25, s. 18], które staje się podstawą definiowania człowieka. Manipulowanie własnym ciałem – nową tożsamością – uwidoczni się w sposób szczególny w zaburzeniach odżywiania czy operacjach plastycznych [1, s. 185]. W ten sposób sama tożsamość staje się produktem.

Istotną rolę w kształtowaniu tożsamości odgrywa także rozwój technologiczny. Nowe media dzięki zapośredniczeniu komunikacji i doświadczenia wpływają na intensyfikację refleksyjności tożsamościowego projektu zarówno jednostki, jak i całych społeczeństw [26, 10, s. 70]. Wielość i różnorodność przekazów medialnych sprawia, że młodzi ludzie mają kontakt z różnymi wzorcami osobowymi, poglądami i religiami – co znacznie poszerza możliwości wyboru własnej drogi życiowej (np. konwersję na buddyzm młodego człowieka wychowanego w katolickiej rodzinie). Co więcej “dzięki zaawansowanej technologii naszego wieku stale zwiększa się liczba i różnorodność związków, w które się angażujemy, rośnie potencjalna częstotliwość kontaktów, stale nasila się również ich zewnętrzna intensywność i trwałość w czasie. Ponieważ wzrost ten osiąga wartości ekstremalne, osiągamy stan społecznego nasycenia” [27, s. 94].

Dostęp do Internetu dodatkowo umożliwia tworzenie alternatywnych wersji siebie i wcielanie się w różne postaci, co może przyczyniać się do dewiacji tożsamości. Niektóre zachowania młodych ludzi w sieci bywają ponadto określane jako ekshibicjonizm i narcyzm [1].

Nowoczesne technologie przyspieszają tempo zmian społecznych. Dzisiejsi licealiści i studenci to “pokolenie, któremu puls bije bardzo szybko. Bombardowani obrazami mają stałą niesłabnącą potrzebę odbierania nowych pobudeł” [28, s. 299]. Zmiana staje się dla tego pokolenia czymś oczywistym i naturalnym. Młodzi ludzie przyzwyczajają się do “coraz większego tempa narracji, skrótowości, zmienności reguł montażu, kodów dźwiękowych. I coraz częściej się po prostu nudzą wolnym, tradycyjnym tempem narracji” [28, s. 299]. Kultura instant staje się dla nich naturalnym środowiskiem życia, natychmiastowość – jedyną miarą czasu.

Istotne konsekwencje dla kształtowania tożsamości mają także społeczne zmiany, jakie zachodzą w rodzinie. Mowa tutaj przede wszystkim o przejściu od modelu wielopokoleniowego do rodziny nuklearnej⁸. Badacze mówią wręcz o kryzysie rodziny, która staje się mniejsza i mniej trwała. Silne więzi emocjonalne, tkwiące niegdyś u podstaw definicji rodziny zastępują tzw. “czyste relacje” [29], a sama rodzina okazuje się zbiorem jednostek

⁷ Warto zwrócić uwagę, że potrzeba zakorzenienia się w sensie fizycznym wiąże się także ze sferą wartości: “Dialektyka globalności i lokalności wpływa znacząco na kształtowanie się tożsamości, zmieniając relacje czaso-przestrzenne, z jednej strony globalnego nastolatka cechuje brak zakorzenienia w konkretnej przestrzeni geograficznej, z drugiej jednak każda jednostka potrzebuje swojego miejsca w świecie, które oprócz przestrzeni w sensie fizycznym stanowi także <<uporządkowaną strukturę znaczeń, centrum odczuwanych wartości, będącą tych wartości konkretyzacją>>” [24, s. 103 za: 10, s. 75]. W tym kontekście warto także zwrócić uwagę na problemy natury finansowej z posiadaniem własnej przestrzeni życia, z jakimi borykają się młodzi ludzie.

⁸ Choć należałoby jeszcze zwrócić uwagę na zmiany w zakresie ról płciowych i podziału obowiązków domowych mężczyzn i kobiet.

realizujących własne cele [30, s. 124]. Nie poświęcamy bliskim tyle czasu co wcześniej, co przyczynia się do prób rekompensowania nieobecności manifestacyjnym okazywaniem uczuć, a to bywa określane jako związek z mikrofalówki, który jest symbolem “świeżo wylaniającej się formy związków – (...) użytkownicy <<włączają>> wzmożone ciepło w celu natychmiastowego dostarczenia sobie pożywienia. Smak i wartości odżywcze takiego pokarmu są (...) kwestią sporną” [27, s. 99, por. też 10, s. 71]. Poza tym “dominujący styl życia sprawia, że osobowością naszych czasów staje się osobowość borderline, a ta jest zbudowana wokół niewiary w trwałość więzi i lęku przed porzuceniem. Wychowanie w atmosferze szybkich, radykalnych zmian miejsca zamieszkania, składu rodziny, statusu społecznego i majątkowego sprawia, że dzieciństwo to chaos i niestałość, która uczy, że nie warto się angażować, bo to się szybko kończy, a gdy się kończy, to boli” [31]. Warto zwrócić uwagę także na nową rolę młodego pokolenia w rodzinie, które w kontekście kultury prefiguratywnej zyskuje status eksperta i twórcy kultury. Równocześnie, wraz z upadkiem autorytetu pokoleń starszych znika bezpieczeństwo i zaplecze w postaci wzorów życia, do jakich może się odwołać.

Tożsamość studentów – próba rekonstrukcji

Żeby przybliżyć zagadnienie tożsamości młodego pokolenia, przeprowadziłam badania ankietowe wśród 122 studentów humanistycznych studiów licencjackich⁹. Studenci ci mieszczą się w przedziale wiekowym określanym przez Erika Eriksona mianem późnej adolescencji (18-22 lata¹⁰). Jest to okres kształtowania się dojrzałej hierarchii wartości i koncepcji własnego Ja. Intensywny rozwój umysłowy i krytyczny namysł nad sensem własnej egzystencji prowadzą do dojrzałego określenia własnego miejsca w świecie [por. 5, s. 8]. Decyzja dotycząca metody badania wynikała z przyjęcia szerokiego Eriksonowskiego pojęcia tożsamości, która jest rodzajem doświadczenia wewnętrznego, a zatem najlepiej badać ją, oddając głos samym badanym. Dzięki temu mają oni możliwość tworzenia fragmentów autonarracji, umożliwiającej wgląd w ich aktualną interpretację procesu konstruowania tożsamości. Z drugiej strony badania ankietowe umożliwiły przybliżenie “tożsamości kolektywnej” studentów, czyli dominujących w tej grupie sposobów formowania tożsamości jednostki [15, s. 18].

Ankieta składała się z 21 pytań, z czego 17 stanowiły pytania właściwe, cztery zaś były pytaniami metryczkowymi. W ankiecie pojawiły się kwestie dotyczące zarówno tożsamości indywidualnej (m.in. kim jesteś, jak opisałbyś swoją tożsamość, jakie wartości są dla Ciebie ważne), jak i społecznej (pytania o grupy odniesienia, przyjaciół i autorytety), a także pytania dotyczące wpływu korzystania z Internetu na kształtowanie tożsamości.

Pytanie pierwsze brzmiało następująco: “W jaki sposób zdefiniowałbyś siebie? Proszę ustawić odpowiedzi w kolejności od identyfikacji najbardziej dla Ciebie istotnych do najmniej ważnych. Jestem... Polakiem, Ślązakiem, Europejczykiem, kobietą/mężczyzną, studentem, katolikiem, młodym człowiekiem, inna odpowiedź, np. graczem, pracownikiem, członkiem stowarzyszenia etc”. Najczęściej wskazywane na pierwszym miejscu okazały się identyfikacje związane z płcią i to zarówno w przypadku studentek, jak i studentów: taką autodefinicję na pierwszym miejscu wskazała połowa kobiet i 1/3 mężczyzn. Płeć miała też dość dużo wskazań na drugim miejscu w hierarchii (22), dlatego suma wskazań pierwszego i drugiego również plasuje płęć jako najważniejszą cechę definicyjną badanej grupy (66% badanych umieściło płęć na pierwszym lub drugim miejscu). Drugą najczęściej wskazywaną identyfikacją okazała się narodowość: 27% osób uznało ją za najważniejszą, 22% osób umieściło ją na drugim miejscu. Sumując te wyniki można uznać, że narodowość jest bardzo ważną identyfikacją dla połowy respondentów. Trzecia najpopularniejsza identyfikacja to ogólna kategoria “młody człowiek”. Co ciekawe jedynie dwóch studentów określiło tę przynależność (“student”) jako najistotniejszą autodefinicję. Można powiedzieć, że potwierdziła się tutaj różnica między przynależnością, która stanowi fakt obiektywny, a subiektywną identyfikacją: grupa badawcza zdefiniowana jako studenci uznaje tę identyfikację za mało istotną.

W odpowiedzi na pytanie pierwsze do rzadkości należało wskazywanie innej odpowiedzi jako najważniejszej (tak odpowiedziały dwie osoby): studentka, która wskazała inną odpowiedź jako pierwszą określiła się jako członka mniejszości seksualnej, natomiast student, który dokonał takiego wyboru, opisał siebie jako gracza, fana fantastyki i geeka.

Interesujące wydają się ponadto, identyfikacje, które wśród wskazanych pojęć zostały uplasowane na ostatnim i przedostatnim miejscu. Nie dziwi taka pozycja w przypadku “innej odpowiedzi”, która zapewne w trakcie badania nie nasunęła się respondentom – na ostatnim lub przedostatnim miejscu umieściło ją 84 badanych, tj. prawie 70%. Warta zauważenia natomiast wydaje się identyfikacja “katolik”, którą aż 30% respondentów umieściło na ostatniej pozycji – a więc i za “inną odpowiedź”. Na ostatniej lub przedostatniej pozycji odpowiedź tę umieściło niespełna 40% osób. Może to świadczyć o dość wyraźnym odcinaniu się młodych ludzi od katolicyzmu. Uwagę zwraca też pozycja autodefinicji “Ślązak”, którą na ostatnim lub przedostatnim miejscu wskazało aż 45 osób, z czego połowa to osoby pochodzące ze Śląska: z analizy wynika zatem, że 14% studentów albo nie uznaje swojej śląskości lub uznaje, że nie ma dla nich ona znaczenia. 32 (26%) respondentów nie postrzega natomiast europejskości jako istotnej identyfikacji¹¹.

⁹ W badaniu wzięło udział 72 studentów filologii polskiej, 43 studentów komunikacji promocyjnej i kryzysowej i 10 studentów sztuki pisania. Były to w 81% kobiety. 3/4 respondentów pochodzi ze Śląska.

¹⁰ Najczęstszy wiek badanych to 21 lat – w takim wieku było 32% respondentów.

¹¹ Warto zauważyć, że żadna osoba nie wskazała płci na ostatnim lub przedostatnim miejscu, co zdaje się dodatkowo

Mimo że pozostali respondenci nie wskazali innej odpowiedzi jako najważniejszej identyfikacji, niejednokrotnie wskazywali ją w **pytaniu drugim** – nieobowiązkowym: “Jeśli w poprzednim pytaniu uznałeś inną odpowiedź za ważną, podaj tę identyfikację”. **Pytanie trzecie** również nie było wymagane, brzmiało: “Jak jeszcze opisałbyś siebie?”. Odpowiedzi udzielane na oba te pytania były bardzo podobne. Liczne okazały się identyfikacje związane z relacjami z innymi, tj. przyjaciel/ przyjaciółka (5 odpowiedzi), koleżanka, córka (5 odpowiedzi), siostra (3), wnuczka (2), narzeczona (2 odpowiedzi), kuzynka, ciocia, członek rodziny, mężatka; jedna z respondentek napisała: “Jestem córką, siostrą, matką chrzestną, wnuczką i to także jest dla mnie bardzo istotne”. Popularne były także autodefinicje związane z zainteresowaniami: artysta/artystka (4), stylistka, muzyk (3), gitarzysta, gracz (3), członek teatru, wielbiciel kryminałów, poeta, “ćwiczyć sztuki walki”, harcerz, woodstockowicz, miłośniczka sportu, tancerka; a także ze światopoglądem: “lewak i socjalista”, realista, feministka, muzułmanka, ateista. Jeden respondent określił siebie w opozycji do katolicyzmu: “nie jestem katolikiem...”. Niektórzy opisywali swoje przekonania: “uważam, że każdy człowiek ma prawo sam decydować o swoim ciele”, “równa wobec wszystkich. Wszyscy są równi wobec mnie”, pojawił się też głos wyrażający pokoleniową samoświadomość: “jestem przedstawicielem roszczeniowego pokolenia ;)”. Otwartość poglądów i optymizm można wyczytać z autocharakterystyk: wolny duch, pozytywny człowiek, osoba tolerancyjna, obywatel świata, humanista¹². W odpowiedzi na pytanie trzecie studenci często opisywali ponadto cechy swojego charakteru: ambitny (3), zdolny, uparty, zdeterminowany, roztrzepany, nieprzewidywalny, zaskakujący, marzyciel, otwarty na ludzi, komunikatywny, wesoły, spokojny, dobry, sprawiedliwy, honorowy, ekscentryczny. Na podstawie wymienionych cech można uznać, że studenci mają niezwykle pozytywny obraz samych siebie¹³.

Pytanie czwarte odnosiło się bezpośrednio do pojęcia tożsamości: “Które czynniki uznałbyś za ważne elementy Twojej tożsamości? Możesz zaznaczyć dowolną liczbę odpowiedzi” i zawierało w kafeterii następujące możliwości wyboru: 1. wygląd zewnętrzny, 2. to, co o sobie myślę, 3. to, co o mnie myślą inni, 4. pochodzenie, 5. miejsce zamieszkania, przestrzeń życia, 6. wychowanie i kultura, 7. zainteresowania, 8. język ojczysty, 9. to, czym się zajmuję (na studiach, w pracy), 10. religia, 11. orientacja seksualna. Żadna z tych odpowiedzi nie pozostała bez zaznaczenia. 80% ankietowanych uznało kulturę i wychowanie za ważny element tożsamości, na drugim miejscu znalazło się “to, czym się zajmuję” (73% respondentów), a na trzecim zainteresowania (71%). Warto zauważyć, że w odpowiedziach na poprzednie pytania nie ujawniło się znaczenie studiowania ani pracy zarobkowej – które tutaj znalazły się na drugim miejscu. Studenci uważają też za ważne to, co sami o sobie myślą (63%), natomiast najmniej osób postrzega jako ważny element tożsamości, tego, co na ich temat myślą inni (16%). Otrzymane wyniki nie potwierdzają zdania Görana Therborna [12], który uznaje rozpoznawanie przez innych wizerunku jako komponentu tożsamości. Zdaniem badanych to, jak postrzega ich otoczenie nie wpływa na to, kim są, kim się czują.

Niewielką rolę studenci przypisują także orientacji seksualnej (20%) i religii (35%), co koreluje z nieidentyfikowaniem się grupy jako katolików (pytanie 1). Nieco ponad połowa badanych uznała język ojczysty za ważny element tożsamości, trudno jednak uznać ten wynik za wysoki, biorąc pod uwagę, że większość (59%) respondentów stanowią studenci filologii polskiej, dla których język powinien być wartością autoteliczną. Można przypuszczać, że w innej grupie badawczej wynik ten byłby niższy.

Pytanie piąte dotyczyło tożsamości narodowej i przybrało postać macierzy. Jego brzmienie było następujące: “Czy poniższe czynniki mają wpływ na Twoje poczucie tożsamości narodowej: sytuacja polityczna w kraju, sytuacja ekonomiczna w kraju, sukcesy Polaków na arenie międzynarodowej, wyjazdy zagraniczne, święta narodowe, sytuacja polityczna na świecie”. Każdy z wymienionych czynników studenci oceniali w skali: bez wpływu, mało ważne, raczej mało ważne, raczej ważne i bardzo ważne. Zdaniem studentów największy wpływ na ich poczucie tożsamości narodowej mają sukcesy Polaków na arenie międzynarodowej (61%: raczej ważne – 45% i bardzo ważne – 16%), sytuacja polityczna w kraju (56%: raczej ważne – 48% i bardzo ważne 8%) oraz święta narodowe (52%: raczej ważne – 40% i bardzo ważne – 12%). Połowa respondentów dostrzega ponadto rolę wyjazdów zagranicznych dla poczucia tożsamości narodowej. Ponad połowa badanych uważa natomiast sytuację ekonomiczną w kraju i sytuację polityczną na świecie za mało istotne w tym względzie.

Kolejne pytanie ujawniło, jaki jest wpływ tych uznanych przez studentów za ważne czynników na kształtowanie się ich poczucia tożsamości narodowej (“Jeśli uznałeś, któreś z wymienionych czynników za bardzo ważne dla poczucia tożsamości narodowej, wyjaśnij, na czym polega ich wpływ”). Studenci często wskazywali tutaj na dumę z sukcesów Polaków na arenie międzynarodowej:

Sukcesy Polaków na arenie międzynarodowej uznają za ważne, ponieważ z każdym innym Polakiem łączy mnie wspólne pochodzenie. Pojawia się duma z bycia Polakiem, kiedy «rodacy» odnoszą takie sukcesy.

potwierdzać rolę tej identyfikacji, nikt też nie umieścił narodowości polskiej na ostatniej pozycji, a tylko dwie osoby umieściły ją na przedostatnim miejscu, byli to *notabene* ci sami respondenci, którzy zdefiniowali siebie jako członka mniejszości seksualnej i jako gracza, fana fantastyki i geeka.

¹² Dwukrotnie natomiast pojawiło się poczucie zagubienia: “zagubiony człowiek:”, “rozdarty między dwoma światami”. Trzy osoby podkreślały przywiązanie do małej i wielkiej ojczyzny: Zagłębiak, Ukrainka, obywatel Polski. Rzadko też studenci wskazywali na inne swoje zajęcia, tj. kelnerka, pracownik.

¹³ Warto zwrócić uwagę, że niektóre z tych cech, tj. ambicja odnoszą się też do studiowania, które nie stanowiło ważnej identyfikacji dla badanej grupy.

Duma z osiągnięć narodowych (sportowych, kulturalnych, politycznych, naukowych etc.) – tych aktualnych i tych minionych (które także świętujemy co roku) – jest czymś ważnym, budującym poczucie własnej tożsamości narodowej.

Kiedy rodacy odnoszą sukcesy, Polacy mocno się ze sobą jednoczą. Jestem wtedy dumna z bycia Polką.

Pozytywną rolę w budowaniu poczucia tożsamości odgrywają także święta narodowe:

Święta narodowe pielęgnują więzi między Polakami i przypominają o ważnych elementach historii, która nas łączy i wzbudza pozytywne uczucia.

Budują wspólnotę narodu której kształt jest kluczowym elementem dla stopnia utożsamiania się z nią przez młodych ludzi¹⁴.

Zdaniem studentów wyjazdy zagraniczne pomagają uzmysłowić sobie różnice kulturowe i uświadamiają poczucie wspólnoty z Polakami:

(...) podczas wyjazdów zagranicznych. Odczuwam wtedy brak ludzi “takich jak ja”. O tej samej kulturze, języku, itd. Czuję się dobrze, podczas spotkania Polaka. Czuję z nim jedność¹⁵.

Sytuacja polityczna natomiast została opisana wyłącznie w kontekście jej negatywnego wpływu na poczucie tożsamości narodowej, co zapewne wiąże się z brakiem akceptacji części studentów dla działań partii rządzącej:

Myślę, że każdy człowiek chce być dumny z kraju, z którego pochodzi. Ja będę dumna, gdy nie będę musiała się Polski wstydzić – działań polityków i sytuacji gospodarczej¹⁶.

Pytanie siódme dotyczyło świata wartości studentów: “Jakie wartości, postawy i zachowania są dla Ciebie najważniejsze? Spośród podanych zaznacz te, które są Ci najbliższe”. Kafeteria obejmowała aż 39 możliwości wyboru. Najwięcej studentów uznało za bliskie wartości: miłość (79% wskazań), przyjaźń (76%), rodzinę (72%), uczciwość (72%) i wolność (70%). Tuż za nimi znalazły się: zdrowie (67%), odpowiedzialność (66%), szczęście (65%) i wykształcenie (63%). Można zatem przyjąć, że młodzi ludzie mają raczej tradycyjną hierarchię wartości i równocześnie większą wagę przywiązują do tych wartości, które bezpośrednio dotyczą ich życia. Średnią liczbę wskazań odnotowano przy takich pojęciach, jak: ochrona środowiska (17%), naród (16%) czy patriotyzm (25%). Zdecydowanie niewielką popularnością natomiast cieszyły się odpowiedzi wpisujące się w charakterystykę globalnego nastolatka i uczestnika społeczeństwa konsumpcyjnego: “bycie modnym” i “bycie na czasie” to zaledwie 5 i 6% zaznaczeń. Niespełna 40% badanych uznało, że istotne znaczenie ma dla nich posiadanie autorytetów.

Pytanie ósme “W jaki sposób opisałbyś swoją tożsamość? Możesz zaznaczyć dowolną liczbę odpowiedzi” pokazało świadomość studentów, że ich tożsamość cały czas się kształtuje, takiej odpowiedzi udzieliło aż 72% ankietowanych¹⁷.

Pytanie dziewiąte brzmiało: “Które z poniższych zdań najlepiej oddaje Twoje myślenie o tożsamości?: 1. W dzisiejszych czasach tożsamość można zmieniać, można być, kim się chce. 2. Trzon tożsamości kształtuje się w dzieciństwie, jednak podlega ona drobnym zmianom przez całe życie; 3. Tożsamość nie zależy od warunków zewnętrznych, raz ukształtowana nie ulega zmianie”. Zdecydowana większość, bo $\frac{3}{4}$ respondentów opowiedziało się za zdaniem drugim. Być może jednak sygnałem tego, że pod wpływem nowych technologii i odmiennych spo-

¹⁴ Por. też: “W dni, które są szczególnie ważne dla narodu (święta narodowe) więcej myślę o historii mojego kraju i wyraźniej zauważam w jakim stopniu moja przynależność narodowa kształtuje moją mentalność i sposób myślenia o świecie. Są to również dni, w których odczuwam szczególną dumę z mojego pochodzenia i w większym stopniu niż zwykle czuję się częścią konkretnej wspólnoty narodowej”; “Święta narodowe określają naszą przynależność do kraju. Ukazują czy liczy się dla nas Polska jako kraj z niesamowitą historią”.

¹⁵ Por. też. “W czasie wyjazdów zagranicznych czy też w ogóle kontaktów z obcokrajowcami (nawet na terenie Polski) bardzo widoczne stają się dla mnie różnice pomiędzy narodowościami i wtedy dostrzegam, że rzeczywiście miejsce wychowania i pochodzenia ma duży wpływ na to w jaki sposób patrzy się na różne sprawy, reaguje w różnych sytuacjach, załatwia pełne sprawy – to często mnie zaskakuje i w dużym stopniu wzmacnia moje poczucie tożsamości narodowej”.

¹⁶ Por. też: “Jeśli sytuacja polityczna w kraju jest słaba, tak jak dzieje się np. teraz, wpływa to na moje postrzeganie świata, nie czuję się dumna z mojego kraju, i nie czuję wobec niego wdzięczności. Polacy za granicą nie są lubiani, bo sami o sobie źle mówią, jak więc mamy być postrzegani dobrze przez inne kraje, kiedy sami sobie wystawiamy laurkę”; “Obecna władza wraz z jej <<nacjonalistycznymi>> maniami oraz brakiem oglądy, wiedzy i profesjonalizmu sprawia, że zaczynam się czasem wstydzić, że jestem Polakiem”; “Władza w kraju osłabia moje poczucie tożsamości narodowej, ponieważ narzuca społeczeństwu wartości, które nie są zgodne z tymi, które sama wyznaję”.

¹⁷ W pozostałych elementach charakterystyki tożsamości, tj. spójna, zintegrowana, niejednorodna, niespójna, trwała, stabilna, zmienna w czasie, chwiejna, ciągła, rozproszona, wyniki rozkładają się mniej więcej równomiernie, co wskazuje na indywidualny charakter tej kwestii.

sobów komunikacji zmienia się podejście do tożsamości jest fakt, iż ¼ ankietowanych uznała, że dziś można być, kim się chce.

Dziesiąte pytanie dotyczyło języka: “Który z poniższych języków pozwala Ci osiągnąć najlepsze porozumienie z innymi: polski język ogólny, język potoczny z elementami slangu, gwara śląska, język nie ma dla mnie znaczenia”. 66% ankietowanych uznało język ogólny za najlepszą formę komunikacji, co nie pokrywa się z opinią badaczy na temat stopnia opanowania tego języka przez młode pokolenie [por. np. 32]. 17% badanych doceniło rolę języka potocznego z elementami slangu, natomiast dla 13% język nie ma znaczenia. Za ledwie 3 osoby wskazały gwarę śląską, co potwierdza brak identyfikacji młodych mieszkańców Śląska z charakterystyką etniczną.

Pytanie jedenaste dotyczyło autorytetów: “Kto jest dla Ciebie autorytetem?”. Aż połowa ankietowanych uznała, że nie ma żadnych autorytetów. Wśród pozostałych studentów najczęściej wskazywano na członków rodziny (28 wskazań – 23%, w tym najczęściej: rodziców – 14 i mamę – 7¹⁸). Popularną grupę autorytetów stanowią też nauczyciele i wykładowcy (10 wskazań, tj. 8%)¹⁹. Dla studentów autorytetami mogą być zarówno postaci związane z religią: Karol Wojtyła, Benedykt XVI, święci, “niektórzy duchowni np. ks. Kaczkowski”, pisarze, filozofowie, felietoniści (w tej grupie: Gilbert Keith Chesterton, Stanisław Lem), jak i przyjaciele, znajomi (po 4 wskazania).

Zdarzało się, że respondenci nie nazywali autorytetów, ale wskazywali ich cechy charakteru (4):

Ludzie, którzy są autentyczni w tym co robią zawodowo u prywatnie, wartości jakimi się kierują
Ludzie o mocnych osobowościach i charakterach
Osoby, które zaszły wysoko dzięki swojej ciężkiej pracy
Wybitni artyści, uczeni; wszyscy ludzie, którzy mnie inspirują i motywują do działania

Studenci podkreślali też relatywne podejście do autorytetów, które są ponadto osobami bliskimi, znanymi bezpośrednio (4 odpowiedzi):

W każdej dziedzinie życia ktoś inny, zazwyczaj ludzie, których podziwiam i uważam za swoje autorytety, to ludzie, z którymi się w jakiś sposób przyjaźnię. Nie spektakularne sukcesy o tym decydują czy ich popularność, a osobowość²⁰.

Niektórzy studenci mieli trudność ze wskazaniem konkretnych autorytetów, uznawali jednak ich wagę (2):

Zależy od dziedziny, nie mam autorytetów ogólnie na całe życie.

Nie ma konkretnej osoby, którą postrzegabym jako autorytet. Bardzo jednak cenię ludzi, którzy mimo porażek nie poddają się; ludzi mających na uwadze dobro innych; otwartych i troskliwych; ludzi mających pasję. Przede wszystkim jednak szanuję i cenię dobrych ludzi – z takimi mam okazję przebywać i dzięki nim wciąż się rozwijam.

Czasem autorytetem jest postać związana z zainteresowaniami respondenta, młody aktor podziwia wybitnych aktorów, harcerz – twórcę skautingu Roberta Badena Powella. Pojawili się też znani z mediów ludzie biznesu, jak Steve Jobs, czy japoński przedsiębiorca Satoru Iwata. Do medialnych autorytetów należy także zaliczyć Elvise Presleya, Kubę Wojewódzkiego czy bohaterów popularnych seriali, wymieniono tutaj aktora Hugh Lauriego znanego jako Doktor House czy bohaterki serialu *Seks w wielkim mieście* Carrie Bradshaw, Samantha Jones (autorytetem są tutaj zatem serialowe kreacje).

Pytanie dwunaste: “Które grupy uznajesz za ważne dla kształtowania się Twojej tożsamości?” potwierdziło rolę rodziny, która stanowi grupę odniesienia normatywnego dla 84% badanych. Istotne znaczenie w tym względzie dla 39% studentów mają także osoby o podobnym statusie materialnym, stylu i zainteresowaniach, studenci natomiast nie identyfikują się zbyt z kategorią “młodzi Polacy”, co może potwierdzać przewagę znaczenia innych cech wspólnych “globalnego nastolatka” nad narodowością. Podobny wynik otrzymano w odpowiedzi na **pytanie trzynaste:** “Które cechy są dla Ciebie istotne w identyfikowaniu się z innymi/zawieraniu przyjaźni?”. Dla 88% respondentów są to podobne zainteresowania, a dla 81% podobny światopogląd. Pozostałe czynniki, tj. religia, narodowość, poglądy polityczne, wygląd zewnętrzny czy status materialny okazały się nie mieć dla studentów znaczenia (12% i mniej).

¹⁸ Jedna studentka tak uzasadnia swoją odpowiedź: “Moim autorytetem są rodzice. Nie mają wykształcenia, jednak świetnie radzą sobie w życiu i zawsze zapewniali mi wszystko co najlepsze. Są ludźmi bardzo dobrymi, uczciwymi, wiele im zawdzięczam, dlatego są dla mnie najważniejszymi osobami w życiu”.

¹⁹ Znaleźli się tym gronie także “specjaliści od języka polskiego”; jedna osoba wskazała konkretnego profesora: Ryszarda Koziołka.

²⁰ Por. też: “a zależności od danej dziedziny – np. w danej dziedzinie jedna osoba, w innej druga itp.”; “głównie religijne i naukowe, ale mam w swoim środowisku również osoby, które stanowią dla mnie autorytety w kwestii wychowania dzieci czy życia małżeńskiego; posiadam raczej autorytety <<bliskie>> (autorytetami stają się dla mnie zwykle osoby, z którymi mam bezpośredni kontakt)”.

Pytanie czternaste: “Czy Twoim zdaniem korzystanie z Internetu może mieć wpływ na kształtowanie tożsamości?” pokazało, że studenci dostrzegają takie oddziaływanie (90% respondentów odpowiedziało twierdząco). **Pytanie piętnaste** dotyczyło już bezpośrednio oddziaływania Internetu na tożsamość respondentów (“Jak myślisz, w jaki sposób Internet wpływa na Twoją tożsamość?”). Zdecydowana większość studentów uważa, że wpływ ten jest pozytywny. Prawie jedna piąta badanych zauważa, że to kontakt z wieloma innymi użytkownikami, wymiana poglądów i dostęp do różnorodnych źródeł informacji mogą oddziaływać na ich tożsamość (23 osób – 18%), por. wypowiedzi:

Internet może być źródłem informacji – poszerzać naszą wiedzę, horyzonty, kształtować świadomość. Za pomocą internetu kontaktujemy się z innymi ludźmi, często z odmiennych kultur, co sprawia, że zaczynamy dostrzegać różnice, odmienności, zaczynamy się identyfikować z określonymi grupami społecznymi²¹.

Studenci zauważają ponadto, że Internet “umożliwia spojrzenie z szerszej perspektywy”, “pozwala rozwinąć horyzonty myślowe”, “podaje [mi] różne możliwości tego, jakim być”. Zdaniem pięciu osób Internet wzmacnia naszą tożsamość poprzez kontakt z podobnymi do nas osobami i wyszukiwanie sprofilowanych pod nas informacji, por.:

Korzystam z takich stron i portali, które odzwierciedlają moje poglądy i sposób myślenia, przez co mam też kontakt z innymi podobnie myślącymi osobami. To powoduje, że moja tożsamość się umacnia, mam poczucie wspólnoty. Jestem też świadoma, że mogę się spotkać z odmiennym sposobem myślenia, i istnieje możliwość, że pod wpływem przeczytanego tekstu czy przeprowadzonej w internecie rozmowy w moim poczuciu tożsamości mogą zajść pewne zmiany, choć nie sądzę, by mogły one być bardzo duże.

Internet jest wreszcie źródłem samowiedzy:

Pozwala mi rozwinąć moje zainteresowania, zastanowić się nad orientacją seksualną, poznać nowe osoby, poznać inne kultury, sztukę.

Dowiaduje się więcej o sobie²².

Rzadko też, ale jednak, dostrzegają studenci możliwość kreowania własnego wizerunku w sieci:

Ponieważ istniejąc w internetowym świecie tworzymy nowego siebie, na podstawie tego jacy jesteśmy w świecie realnym. Robiąc zdjęcia zazwyczaj zakładamy filtry by polepszyć swój wizerunek na potrzeby świata wirtualnego. Co nie jest później adekwatne do naszego rzeczywistego wyglądu zewnętrznego²³.

Studenci zauważają ponadto, że rodzaj wpływu, jaki ma na ich tożsamość Internet jest zależny od wyborów dokonywanych w sieci:

Zależnie od tego co czytamy w różny sposób rozwija się nasz światopogląd;

Kształtujemy naszą tożsamość poprzez to, jakie treści wybieramy, na jakie strony wchodzimy itp.

Co ciekawe, jedynie 9 respondentów (7%) dostrzega w Internecie przestrzeń zagrożeń i manipulacji:

Zatracanie indywidualności, dążenie za modą. Mniej czasu poświęcam sobie, oglądając znajomych czy też obcych ludzi²⁴.

Przedostatnie pytanie właściwe dotyczyło konkretnych przestrzeni w sieci, które mogą wpływać na tożsamość: “Czy korzystasz ze stron na portalach społecznościowych, blogów, forów itp., które mogą kształtować tożsamość użytkowników? Jeśli tak, wymień je”. Odpowiedzi tutaj były dość rozproszone, najwięcej respondentów wskazało Facebook (22) jako taką przestrzeń²⁵. Respondenci wymieniali tutaj także Instagram (7), Youtube²⁶ (5),

²¹ Por. też: “W Internecie publikowane są różne opinie różnych ludzi na wiele tematów. Są one ogólnodostępne i łatwo je znaleźć. Dzięki nim można spojrzeć na pewne tematy z innej strony. Również ludzie, z którymi nawiązujemy kontakt przez media społecznościowe mają wpływ na kształtowanie się tożsamości”; “Internet jest narzędziem globalnym, dzięki niemu mogę zetknąć się z innymi narodowościami, religiami, poglądami, <<tożsamościami>>. Z pewnością nie pozostaje to bez wpływu na moją tożsamość”.

²² Por. też: “Tam również poznajemy ludzi, nieraz przyjaciół na wiele lat, z którymi spotykamy się nie tylko w sieci. Dzięki interakcjom z ludźmi w Internecie mamy wgląd w znacznie większą ich grupę, nie tylko najbliższych. Dzięki temu widzę, w czym jestem podobny do reszty i czym się różnię (choćby myślę, czego 80% komentujących w Internecie nie robi. Najgłośniejsi krzyczą ci, którzy nie mają nic do powiedzenia)”.

²³ Por. też: W Internecie można być anonimowym. Dzięki temu można swobodnie wyćwiczyć pewne zachowania i później przenieść je do realnego życia.

²⁴ Por. też: “Internet powoduje największe rozproszenie tożsamości”; “pokazuje mi wybrane treści, więc mam dostęp tylko do niektórych informacji (oczywiście, jeśli sama nie poszukam innych)”.

²⁵ Przy czym sporadycznie studenci zaznaczali, że nie wpływa ona na nich znacząco: “korzystam właściwie jedynie z Facebooka, a konto, które tam utworzyłam, jest spójne z moim postrzeganiem siebie samej, nie wpływa więc znacząco na kształtowanie mojej tożsamości”.

²⁶ Por. “Nawet filmy na YouTube kształtują tożsamość. Niestety czasem podświadomie. Tożsamość kształtują grupy zainteresowań. Np grupy muzyczne na Facebooku”.

blogi (5) Snapchat (2), Twitter (2), Naszą klasę, “różne fora”, “grupy czytelnicze”, Tumblr. Pojedyncze wypowiedzi wskazywały konkretniej przestrzenie Internetu, pojawiły się tutaj: kanał na Youtube.com Langusta na Palmie, portal religijny Deon.pl, zaangażowany religijnie blog Mateusza Ochmana (“Bóg, honor & rock’n’roll”, 2 wskazania), blog psychologa biznesu Andrzeja Tucholskiego, fanpage Mateusza Grzesiaka, stronę promującą zdrowy tryb życia Be fit be strong i strony dotyczące poprawności językowej na portalu Facebook. Zdecydowana większość ankietowanych dostrzega zatem wpływ różnych przestrzeni internetowych na to, kim są. Pojedyncze wypowiedzi zawierały wyjaśnienia, por.

Korzystam ze stron o tematyce religijnej, bo sama jestem katoliczką i to mnie interesuje (Langusta na Palmie, Deon). Interesuje mnie też język polski (facebookowe grupy i strony np. Poprawna polszczyzna, O języku polskim po polsku) i myślę, że to także wpływa trochę na moje poczucie bycia Polką, bo raczej używam form ogólnych, nie regionalnych i staram się poznawać mój język ojczysty.

Jedynie 17% studentów odpowiedziało na zadane pytanie przecząco: “nie”, “nie korzystam”, “raczej unikam takich miejsc w Internecie”.

Pytanie siedemnaste odnosiło się do innych zmian cywilizacyjnych, które mogą oddziaływać na tożsamość respondentów: “Czy dostrzegasz wpływ innych zmian cywilizacyjnych na kształtowanie Twojej tożsamości? Jeśli tak, opisz je”. Ponad 80% badanych uznało, że nie dostrzega takich czynników. Jest to wynik zaskakujący w zestawieniu z odpowiedziami na pytania poprzednie: niemal wszyscy studenci dostrzegają bowiem wpływ Internetu na kształtowanie poczucia tożsamości.

Wśród osób, które wskazały inne poza Internetem zmiany cywilizacyjne wpływające na tożsamość, dominował pogląd, że takim czynnikiem jest globalizacja (6 odpowiedzi), por.

Globalizacja, otwartość świata, oferowanie nieskończonej ilości możliwości samorealizacji.

Otwarcie granic w Europie oraz zwiększona możliwość podróżowania po całym świecie daje możliwość poznawania innych kultury i innych sposobów postrzegania świata²⁷.

Wnioski

Zasadniczo tożsamość kolektywna studentów nie odbiega od jej tradycyjnego ujęcia. Badani definiują się przede wszystkim poprzez pleć, co stanowi jedną z najbardziej podstawowych identyfikacji człowieka w ogóle, bo to właśnie z realizacją ról płciowych mamy do czynienia nieustannie²⁸. Niezwykle ważna dla studentów okazała się też narodowość. Przeprowadzone badania nie potwierdziły mentalnego “uchodźstwa z polskości”, o którym pisał Jerzy Jestał. Poczucie bycia Polakiem wiąże się z perspektywą kultury postfiguratywnej, wertykalną transmisją wiedzy – studenci podkreślają znaczenie rodziny, wychowania i kultury dla rozwoju ich tożsamości, a równocześnie nie identyfikują się z kategorią “młodzi Polacy”. Tożsamość narodową studentów wzmacniają sukcesy Polaków na arenie międzynarodowej, święta narodowe i wyjazdy zagraniczne, natomiast negatywnie oddziałuje na nią sytuacja polityczna w kraju. Najistotniejszą grupą odniesienia normatywnego dla młodych dorosłych pozostaje rodzina. W relacji do członków rodziny studenci też chętnie się definiują. Cenią tradycyjne wartości, tj. miłość, przyjaźń czy uczciwość, w relacjach z innymi ważne są dla nich podobne zainteresowania. Wydaje się, że badani nie doceniają roli języka w kształtowaniu tożsamości, a przecież “jak twierdzi Taylor, język jako twór społeczny <<wprowadza do tego procesu zarówno wspólnotę ludzką, jak i udział konkretnych osób, które odegrały w życiu jednostki istotną rolę>>” [9, s. 36].

Tym, co okazało się zaskakujące w przeprowadzonym badaniu, jest rola śląskości i katolicyzmu, które niegdyś stanowiły ważne podwaliny tożsamości mieszkańców Śląska. Studenci zdają się wyraźnie odcinać od katolicyzmu, nie czują się też Ślązakami, nie uznają gwary za czynnik budujący porozumienie i więź.

Zaskoczeniem też może być fakt, iż połowa badanych nie ma żadnych autorytetów. Pozostali podkreślają zaś ich relatywizm i zmienność. Potwierdza się tutaj obserwacja, że młodzi ludzie nie wierzą w uniwersalne prawdy, a szukają tymczasowych, fragmentarycznych i pragmatycznych rozwiązań. Czwarta część respondentów uznaje też, że w dzisiejszych czasach tożsamość można zmieniać, można być, kim się chce. Świadectwem zmiany może być też trzecie miejsce wśród wskazywanych przez studentów identyfikacji ogólnej kategorii “młody człowiek”. Studenci mają ponadto zdecydowanie pozytywny obraz siebie, opisują siebie jako zwolenników społecznej równości, osoby tolerancyjne i otwarte.

²⁷ Por. też: “na pewno globalizacja ma duży wpływ, powszechność Internetu, a tym portalów społecznościowych”; “Dostępność takich samych produktów w sklepach na całym świecie zmniejsza moje poczucie tożsamości kulturowej, narodowej głównie poprzez dzielenie się popkulturą, która staje się uniwersalną częścią kultury globalnej”; “Wymieszanie narodowości, większa lub mniejsza tolerancja, otwartość. Z drugiej strony widzimy świat w ciągłym ruchu i bez oddechu.

²⁸ Otwiera się tutaj interesujące pole badawcze: w kontekście zmian społecznych w zakresie tradycyjnych ról płciowych, ciekawe wydaje się uzyskanie odpowiedzi na pytanie, co współcześnie dla młodych ludzi oznacza bycie kobietą czy mężczyzną.

Niemal wszyscy studenci dostrzegają wpływ korzystania z Internetu na kształtowanie się tożsamości. Zdaniem większości jest to oddziaływanie pozytywne polegające na kontakcie z wieloma użytkownikami, konfrontowaniu się z różnymi poglądami i nieograniczonym dostępie do informacji, co pozwala zyskiwać większą samoświadomość. Respondenci zauważają ponadto, że nasze wybory w sieci wzmacniają tożsamość, kierując nas do treści będących potwierdzeniem naszych poglądów. Tylko nieliczni dostrzegają w sieci zagrożenia. Wśród innych zmian cywilizacyjnych badani wymieniają głównie globalizację, którą oceniają w kategoriach szansy i nieograniczonych możliwości samorealizacji.

Podsumowując rozważania dotyczące wpływu zmian społecznych na kształtowanie tożsamości, warto uwypuklić podkreślaną przez badaczy aktywność jednostki w tworzeniu własnego projektu tożsamości, własnej życiowej narracji. Według Zygmunta Baumana konstruowanie tożsamości zyskuje dziś cechy przygodności, wolności i odpowiedzialności jednostki oraz nagłą konieczność tego zadania, od którego „nie ma ucieczki” [33, s. 8]. W procesie tym widać wpływ indywidualistycznej orientacji naszej kultury, bowiem „w nowych kontekstach kulturowych podstawą tożsamości staje się nie tradycja, autorytet czy religia, lecz własne, jednostkowe, partykularne doświadczenie” [8, s. 15].

Literatura:

1. Karkowska M. Tożsamość młodzieży polskiej na przełomie wieków w perspektywie badań fenomenologicznych. Wyzwania współczesności. – Łódź : Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2013.
2. Krasnodębski Z. Świat przeżywany. Fenomenologia i nauki społeczne. – Warszawa : Państw. Instytut Wydawniczy, 1993.
3. Jarymowicz M. Próba konceptualizacji pojęcia „tożsamość” : spostrzegana odrębność „ja–inni” jako atrybut własnej tożsamości. „Przegląd Psychologiczny”, 32(3). – S. 655–669.
4. Majczyna M. Podmiotowość a tożsamość // Tożsamość człowieka / red. A. Gałdowa, – Kraków : Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2000. – S. 35–52.
5. Cybal-Michalska A. Tożsamość młodzieży w perspektywie globalnego świata. Studium socjopedagogiczne, – Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2006.
6. Jawłowska A. Tożsamość na sprzedaż // Wokół problemów tożsamości / red. A. Jawłowska, – Warszawa : Wydawnictwo LTW, 2001. – S. 51–78.
7. Nowicka E. Elementy tożsamości społecznej polskiej młodzieży. „Kultura i Społeczeństwo”, 1992, nr 4. – S. 155–160.
8. Jaworska D. Tożsamość narodowa na pograniczu. Poczucie tożsamości narodowej w narracjach uczniów, rodziców i nauczycieli polskich szkół na Litwie, – Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2012.
9. Rosner K. Narracja, tożsamość i czas, – Kraków : Universitas, 2006.
10. Konieczna D. Analiza dyskursu. W poszukiwaniu tożsamości współczesnej młodzieży, – Warszawa : CeDeWu, 2014.
11. Witkowski L. Rozwój i tożsamość w cyklu życia. Studium koncepcji Erika H. Eriksona, – Toruń : Wit-Graf, 2000.
12. Therborn G. Drogi do nowoczesnej Europy, tłum. Z. Pucek, – Warszawa–Kraków : Wydawnictwo Naukowe PWN, 1998.
13. Mamzer H. 2003: Tożsamość w podróży. Wielokulturowość a kształtowanie tożsamości jednostki, – Poznań: Wydaw. Naukowe UAM.
14. Giddens A. Socjologia, tłum. A. Szulczycka, –Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2007.
15. Jestal J. Tożsamość narodowa Polaków. Na przykładzie młodzieży południowo-wschodniej Polski, – Rzeszów : Uniwersytet Rzeszowski, 2001.
16. Chłopecki J. Przestrzeń polityczna Polski. Konflikt i zmiana, – Warszawa : Uniwersytet Warszawski, Instytut Gospodarki Przestrzennej, 1990.
17. Kłoskowska A. Kultury narodowe u korzeni, – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2005.
18. Majcherek J. A. Kultura, osoba, tożsamość. Z zagadnień filozofii i socjologii kultury, – Kraków : Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, 2009.
19. Bauman Z. Dwa szkice o moralności ponowoczesnej, – Warszawa : Instytut Kultury, 1994.
20. Melosik Z. Wychowanie obywatelskie: nowoczesność, ponowoczesność // Wychowanie obywatelskie, Studium teoretyczne, porównawcze i empiryczne / red. . Z. Melosik, K. Przyszczykowski, –Toruń-Poznań : Wyd. Edytor, 1998. S. 45–51.
21. Melosik Z. Ponowoczesny świat konsumpcji // Ciało i zdrowie w społeczeństwie konsumpcji / red. zbior. Z. Melosik, – Toruń-Poznań : Wyd. Edytor, 1999. S. 71–90.
22. Jałowicki B. Reguły działania w społeczeństwie i w nauce, – Warszawa : Scholar, 2002.
23. Melosik Z. Kultura instant – paradoksy pop-tożsamości // Edukacja, Społeczne konstruowanie idei i rzeczywistości / red. M. Cylkowska-Nowak, – Poznań : Wolumin, 2000. S. 372–385.
24. Petrykowski P. O niezaspokojonym głodzie miejsca // Młodzież wobec (nie)gościnnej przyszłości / red. R. Leppert, Z. Melosik, A. Wojtasik, – Wrocław : Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej Edukacji TWP, 2005. S. 102–112.
25. Melosik Z. Tożsamość, ciało i władza w kulturze instant, – Kraków : Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2010.

26. Giddens A. Nowoczesność i tożsamość. “Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności, tłum. A. Szulżycka. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2006.
27. Gergen K. J., Nasycone Ja. Dylematy tożsamości w życiu współczesnym, tłum. M. Marody, – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2009.
28. Goban-Klas T. Media i komunikowanie masowe. Teorie i analizy prasy, radia, telewizji i Internetu, – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2009.
29. Giddens A. Konsekwencje nowoczesności, tłum. E. Klekot, – Kraków : Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2008.
30. Samborska I. Dziecko w świecie konsumpcji. Pedagogiczny wymiar zjawiska, – Bielsko-Biała : Wydawnictwo Akademii Techniczno-Humanistycznej, 2009.
31. Eichelberger W. Mężczyźni są do niczego, <http://zwierciadlo.pl/seks/partnerstwo/wojciech-eichelberger-mezczyzni-sa-do-niczego/4>, 2012 [dostęp: 02.02.2016 r.].
32. Warchala J., Skudrzyk A., Kultura piśmienności młodego pokolenia, – Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2010.
33. Bauman Z., Ponowoczesne wzory osobowe, “Studia Socjologiczne”, 1993, nr 2. – S. 7–31.